

Podravski ugljenokopi u vrijeme Drugog svjetskog rata

I.

Osnovna pogonska energija za željeznice i tvornice u vrijeme Drugog svjetskog rata bio je još uvijek ugljen. Razasuti na obroncima Bilo-gore brojni mali ugljenici — i dva veća — opskrbljavali su jeftinim ugljenom svoje potrošače već preko pola stoljeća, boreći se sa svim neprilikama koje je donosila kriza, prodor kaloričnijih vrsta ugljena i nestašica željezničkih vagona.¹

Drugi svjetski rat prekinuo je sve ustaljene odnose u proizvodnji. Opskrba ratne mašine došla je u prvi plan, a čitava proizvodnja morala se prilagoditi ratnim potrebama. Lignitski ugljenokopi — zbog blizine većih potrošačkih središta — ponovo su od interesa i za državu, pa se Uredbom o narodnom uglju i jedinstvenim kolektivnim ugovorom nastoji osigurati neprekidan rad lignitskih ugljenika u Podravini i Hrvatskom zagorju, i spriječiti njihova likvidacija.² Međutim, prilike rudara nisu se mnogo poboljšale. Zbog neznatnih ulaganja vlasnika i slabe debljine ugljenih žila, rad u ovim rudnicima bio je neobično težak i opasan, i nije bio plaćen onoliko koliko bi to trebalo.

II.

Teške prilike rudara pred rat postale su, nakon travanjskog rata, još teže. Zbog slabih zarada rudari nisu mogli kupovati hranu na »crnoj burzi«, a mesnica Ladislava Pupića u Glogovcu bila je gotovo uvijek bez mesa zbog specijalnih odredaba pri kupovini stoke. Već u lipnju 1941. godine rudari

Glogovca izravno su se obratili Ministarstvu narodnog gospodarstva moleći bolje osiguranje hranom.³ Zbog svakodnevnog opadanja vrijednosti novca, kotarske vlasti nisu mogle riješiti ovaj problem, te su rudari počeli izostajati s posla, angažirajući se na žetvenim radovima za hranu. Počelo je osipanje rudara. Jedan dio rudara prijavljuje se dobrovoljno za rad u Njemačku ne znajući što ih tamo čeka.

Drugi dio napušta rudarski posao i posvećuje se isključivo seoskim zanimanjima. Treći se dio javlja dobrovoljno u vojsku.

Sve to dovodi i do opadanja produkcije, te je ovaj tok događaja vrlo zabrinuo rukovoditelje na vlasti, utoliko više što je zbog porušenih mostova u Bosni opskrba mrkim ugljenom zaostajala za potrebama. Zbog slabe opskrbe rudara registrirani su u nekim rudnicima Zagorja i Podravine »... neugodni prizori i događaji«, pa je zagrebačka Radnička komora obavijestila 17. rujna 1941. godine Ravnateljstvo za prehranu u Zagrebu da sukobi između radnika i uprave postaju sve češći i da se nezadovoljstvo među rudarskim radnicima širi. Zahtjev da rudarske uprave za ono radništvo koje nema zemlje organiziraju pri rudniku radničke kuhinje, postao je imperativ za osiguranje rada rudnika. Koliko je od tog prijedloga realizirano ne znamo. Đurđevačka imovna općina poslovala je tako slabo, da je 21. srpnja 1941. godine zamolila upravne vlasti da preuzmu rudnik. Na Glogovcu je za državnog povjerenika postavljen za oba rudnika inž. Miličić; povišene su 24. srpnja 1941. zarade prema uredbama, a isplaćena je i jedina ratna plaća.⁴

Zbog opadanja produktivnosti, i drugih »nepoželjnih pojava«, Ministarstvo šuma i ruda osnovalo je posebnu komisiju za pregled rudnika u Podravini i Hrvatskom zagorju.⁵ Ova komisija, sastavljena od predstavnika radničkih ustanova i predstavnika raznih odjela državne vlasti, pa čak i glavnog ustaškog stožera, pregledala je od 23. lipnja do 9. srpnja 1941. godine niz rudnika i ustanovila da je učinak naših rudara znatno niži nego u Njemačkoj, Švedskoj, pa i u Bosni. Razloge ovoj pojavi valja tražiti u niskim slojevima ugljena, koji najčešće iznose 40—150 cm, te rudari puzeći po 60 pa i 150 metara izvlače ugljen do glavnog hodnika, a rade po lošem zraku i u vodi. Zbog teških uvjeta rada i visoke temperature u otkopima radnici se često onesvješćuju, što je još više potencirano slabom prehranom radnika. Komisija je utvrdila da rudari ni svoje zarade ne primaju redovito, pa je nepovjerenje radnika prema radu u rudniku veliko. Na upit komisije, zašto se zarade rudarima ne isplaćuju redovito, državni povjerenik u pitomačkom ugljeniku Vilko Husinec izjavio je da uprava raspolaže u blagajni sa 180.000 dinara a da je za isplatu potrebno oko 250.000 dinara, pa da stoga rudarima isplaćuje samo predujmove. Nakon obavljenih pregleda komisija je zaključila da se rudari u svim pregledanim rudnicima nalaze u »... više nego bijednom položaju«, jer su njihove nadnice i zarade i u normalnom vremenu bile ispod razine stvarnih troškova života, a nakon početka rata nije se uspjelo podići radničke zarade i uskladiti ih s potrebama života. Članovi komisije usudili su se napisati da su rudari čak neobično strpljivi u očekivanju sređivanja njihovog položaja, i da se ovo stanje mora što prije srediti, jer će inače doći do osipanja rudara i do likvidacije rudnika. Predloženo je da se osnuje jedan zajednički prodajni ured za ugljen iz Hrvatskog zagorja i Podravine, te da se osigura redovita isplata rudara. »Krivnja za teške prilike u rudnicima gotovo se svugdje svaljuje na radništvo, što je posve nelogično i netočno. Krivnju valja tražiti u slaboj brizi uprava za zaposlene: uvjeti stanovanja su loši, rudari i njihove obitelji zapušteni i nepismeni.« Sastavljač izvještaja uočio je, a očito i osjetio, i buntovni duh rudara i njihovo rastuće nezadovoljstvo slabom brigom tzv. NDH za

rješavanje njihovih vitalnih pitanja. Za pojedine rudnike očuvani su i posebni zapisnički izvještaji. Iz izvještaja za rudnik Mirnu u Bregima vidimo da je od 602 zaposlenih, u jamama radilo 230 rudara.⁶ Opadanje proizvodnosti u 1941. u odnosu na 1939. godinu bilo je porazno. Učinak kopača u otkopu opao je od 1379 kg na 1188 kg, a učinak kopača u pripremi od 613 na 491 kg. Smanjen je i broj radnika, te je 1939. bilo 74.388 nadnica a 1941. godine 31.389 nadnica. Velik broj radnika izostaje s posla. U 1941. godini bilo je samo u prvom tromjesečju 5556 ispuštenih nadnica, od čega 1489 zbog bolesti radnika, 1316 zbog dopusta, a 2755 neispričanih. U izvještaju su iskazane i zarade radnika od 1936. godine, kada je 21. listopada Hrvatski radnički savez sklopio prvi puta kolektivni ugovor, pa do 1941. godine. Vidimo da su nadnice kopača porasle od 27 na 34 dinara, vozača od 21,20 na 25,50 dinara, ali da je bilo i manjih nadnica. Nadničari su 1941. godine zarađivali 24 dinara dnevno, a nadničarke 20. Uzimajući u obzir da su rudari Glogovca većinom bili kolonizirani rudari bez zemlje (Grci i Slovenci), životni standard rudara bio je vrlo nizak i nedovoljan. Nakon ovog komisijskog pregleda, Državni ured za nadzor cijena i nadnica utvrdio je cijenu ugljena u Glogovcu na 355 kuna, a iz Rasinje 385, računajući da bi se s ovom prodajnom cijenom mogle podmiriti režije rudnika. Pored povišenih nadnica rudari su bili oslobođeni i od vojnih vježbi i vojske uopće, što je predstavljalo veliku olakšicu.⁷ Usprkos toga, nezadovoljstvo rudara u Podravini ne opada. Isključene Dragutina Gredičeka, Josipa Futača, Bolte Martinčića, Franje Mihokovića i Stjepana Cindreka zbog nediscipline iz Hrvatskog radničkog saveza, ukazuje da su se odnosi između radnika i ustaških organizacija zaoštrili, pa je vjerojatno i novi skuparinski doplatak za lignitske ugljenokope utvrđen sa ciljem umanjivanja nezadovoljstva rudara.⁸

Krajem 1941. godine ugljenici u Glogovcu uključeni su u državne ugljenokope, iako Mirna d.d. zvanično i dalje ostaje vlasnik rudnika. Isto je valjalo učiniti i s pitomačko-črešnjevačkim ugljenokopima. Odlukom Državnog ureda za ponovu, u studenome 1941. godine država je konfiscirala 300 komada dionica dr. Milana Georgijevića, odvjatnika iz Zagreba i glavnih dioničara La-

voslava i Alberta Singera. Nemajući još uvijek natpolovičnu većinu dionica, na sjednici Državnoga gospodarstvenog povjerenstva u Zagrebu, 20. travnja 1942. godine, zaključena je i konfiskacija onih dionica, koje su bile pohranjene kod Jugoslavenskog kreditnog zavoda a.d. u Beogradu. Imajući sada dionica u vrijednosti od 3,375.000 kuna (dionička glavnica iznosila je 6,000.000 kuna) država je predala rudnik na upravu Odjelu za rudarstvo i kovinarstvo Ministarstva šuma i ruda, i postavila za povjerenika inž. Vladimira Riesena.⁹ Zvanično, rudnik je sve do 1943. bio i dalje d.d., kada je u Bjelovaru osnovana zajednička uprava za sve rudnike Bilo-gore.

III.

Usprkos povišenja zarada rudara, i raznih drugih povlastica, rad u rudnicima se sabotira. U rudnicima, koji su prije potpadali đurđevačkoj Imovnoj općini, izvađeno je tokom 1942. godine samo 12.235 tona ugljena, a u Mirninom ugljenokopu 30.080 tona, što je bilo znatno manje nego u prethodnim razdobljima, i s obzirom na poraslu potražnju, predstavljalo veliki podbačaj.¹⁰ Sabotiranje rada nastojalo se spriječiti utvrđivanjem akorda. Međutim, Viktor Galinec, bivši predsjednik Radničke komore, neobljubljen još od srpnja 1940. godine zbog suzbijanja ilegalnog štrajka, i krnjeg tumačenja kolektivnog ugovora za lignitske ugljenokope u Glogovcu nije mogao izvršiti ovaj zadatak zbog otpora radnika.¹¹

Podbacivanje planirane proizvodnje nije spriječeno ni ponovnim povišenjem rudarskih nadnica.¹² Zvanično, rudnici su imali velik broj radnika, ali je dio radne snage bio prividan — s namjerom oslobađanja od vojske. S tim ciljem oživljava u tom vremenu i rad na nizu malih, nerentabilnih rudnika. Prikriveno sabotiranje izraženo je i kroz visoke postotke bolovanja.¹³ Rudare se pokušalo prisiliti na rad i nedjeljom i blagdanom, ali »... učinak takvog rada nije dao povoljne rezultate«, pa se od toga odušlo.¹⁴ Najbolnije pitanje bila je i dalje prehrana. Poduzeće za prikupljanje zemaljskih proizvoda (Zempro), 13. srpnja 1942. godine odredilo je samo jedan vagon kukuruza za rudare lignitskih ugljenokopa, i to je bilo sve. Viktor Galinec, ne želeći priznati da

je sabotiranje rada na rudnicima rezultat mnogobrojnih faktora, piše u travnju 1942. godine Državnom gospodarstvenom povjerenstvu, Ravnateljstvu za prehranu, Zajednici za raspodjelu uljarica i drugima: »Radnička komora se po svojim predstavnicima uvjerila, da je pod uvjetima koji momentano na svim rudnicima vladaju, doista nemoguće rudarskim radnicima rukovoditi, a kamo li od njih tražiti normalni ili povećani učinak proizvodnje, a koji je danas za državne potrebe neophodno potreban. Uslijed opšteg pomanjkanja živežnih namirnica, obuće i odjeće na rudnicima sa cijelog područja, te dosadašnjih nedovoljnih rudarskih zarada došlo je među rudarskim radnicima na svim rudnicima do velikog nezadovoljstva tako, da je u nekoliko slučajeva ova komora morala posredovati, da ne dođe do obustave rada.«¹⁵ Organiziranje prehrane rudara Galinec zahtijeva i na sastanku odjela za prehranu 17. kolovoza 1942. godine jer, kotarske su organizacije zakazale.¹⁶ To je, ujedno, jedna od zadnjih akcija Galinca. Ne mogavši umiriti radnike, on je postao suvišan i uskoro nakon toga je povučen u vojsku, gdje mu se gubi trag. Krajem godine rudarske zarade su ponovo povećane, i to unatrag od 1. listopada 1942. godine, pri čemu ministar gospodarstva obećava »... da će ubuduće rudarski radnik u društvenom i materijalnom položaju zauzeti ono mjesto, koje mu po njegovim tjelesnim naporima, zaslugama za narodno gospodarstvo i po samoj društvenoj pravici i pripada.«¹⁷ U ovom članku, savezničar Hrvatskog radničkog saveza Blaškov, otkriva i razloge povišenja. »Mi pratimo grozničave napore neprijateljske djelatnosti, koja ide za tim, da utječe na raspoloženje i proizvodnju hrvatskih rudara. Kao da je neprijatelj baš rudarsku proizvodnju uzeo za cilj svojih smetnja i napadaja.«

I, doista, već u svibnju 1942. godine, Odjel za rudarstvo traži vojnu zaštitu većih rudnika zbog pojave partizana u okolini rudnika i partizanskih poziva na sabotažu upućenu rudarima.¹⁸ Slijedile su ubrzo i konkretne partizanske akcije...¹⁹ Noću 18/19. listopada 1942. godine partizani su, u Novoj koloniji pitomačkog rudnika, zapalili upravnu zgradu sa centralom, te skladište materijala i oštetili prugu u dužini od 200 metara, či-

me je rudniku nanosena šteta od četiri milijuna kuna. Partizani su 19. rujna zabranili rad na rudniku Mišulinovac i Cigleni kod Trojstva, te Kozarevcu kod Đurđevca. Točno mjesec dana kasnije, partizani su rastjerali rudare rudnika Javorovac kod Novigrada Podravskog, i najavili napad na Glogovac. Napad na Javorovac ponovili su partizani 17. prosinca 1942. godine, zapalivši skladište ugljena i uništivši planiranu trasu za prugu Javorovac — Novigrad. Rad rudarima Lepavine partizani zabranjuju 17. i 21. studenoga. U noći 10/11. prosinca 1942. godine slijedi veliki napad partizana na Mirnu u Glogovcu, kojom prilikom su naišli na posve neosiguran rudnik i bez borbe uništili električnu centralu, i povelili sa sobom rudare noćne smjene. Šteta nanosena rudniku, ovom prilikom procijenjena je na 12,400.000 kuna. Četiri dana nakon ove akcije, partizani su zatrpali ulaz u okna lepavinskog ugljenika i zarobili vlasnika. Rudarska poslovnica Javorovca zapaljena je 17. prosinca 1942.

godine i tako rudniku nanosena šteta od 1,529.000 kuna.

Sustavnim napadima na rudnike partizani su uspjeli dnevnu proizvodnju lignitskih ugljenika umanjiti za deset vagona. Osiguranje rada na rudnicima zahtijevalo je od sada vojnu zaštitu, i velika novčana sredstva zbog obnavljanja rudnika, a neprestana rušenja tražila su stalno nove investicije, što je slabilo privrednu snagu tzv. ustaške države.²⁰

IV.

U 1943. godini borba za rudnike se nastavlja. Partizanske jedinice zadržavaju se u okolini rudnika i ometaju proizvodnju, te ona postaje neplanska, nesigurna i nestalna, a u svakom slučaju sve manja. U iskazima upućenima od uprava rudnika Rudarskom glavarstvu u Zagreb, sve češće nalazimo da na rudniku postoje rudari, ali da nema proizvodnje ugljena, te ovi rudari primaju plaće samo da se ne razbjegnu (ljestvica 1—2).

Ljestvica 1

Proizvodnja ugljena u podravskim ugljenicima 1943. godine*

Mjesec	u tonama									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
siječanj	1350	723	447	63	—	763	539	33	86	—
veljača	1400	868	490	148	80	924	703	—	138	—
ožujak	1400	903	525	187	75	1173	460	—	108	590
travanj	1100	920	475	240	76	1072	379	—	1	593
svibanj	1450	930	503	190	75	1404	334	—	18	374
lipanj	1450	654	444	74	75	1072	436	—	7	377
srpanj	1700	740	345	38	57	1390	680	—	—	361
kolovoz	1900	660	333	—	80	1229	543	—	—	538
rujan	1550	—	—	—	—	—	283	—	—	206
listopad	650	—	—	—	—	—	—	—	—	—
studen	500	—	6	—	—	—	—	—	—	—
prosinac	550	—	—	—	—	—	—	—	—	—

1 — Bregi, 2 — Mirnin Glogovac, 3 — Carevdar, 4 — Javorovovac, 5 — Kamenik, 6 — Rasinja, 7 — Zvonimir kod Majurca, 8 — Kozarevac, istranski radovi, 9 — Pitomača, 10 — Lepavina.

* — RG, kutija 132 — statistika.

Rudari u podravskim ugljenicima 1943. godine*

Mjesec	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
siječanj	196	122	54	52	—	176	52	4	345	—
veljača	181	137	53	50	11	176	53	—	345	—
ožujak	178	158	58	49	17	183	52	—	333	39
travanj	178	162	62	49	18	186	45	—	317	49
svibanj	173	172	64	47	18	199	48	—	309	52
lipanj	175	164	61	50	17	198	52	—	309	59
srpanj	182	175	58	27	16	189	50	—	309	60
kolovoz	187	178	58	9	16	208	52	—	299	58
rujan	190	—	42	—	—	—	46	—	—	—
listopad	179	—	30	—	—	—	—	—	—	—
studenj	137	—	27	—	—	—	40	—	—	—
prosinac	112	—	20	—	—	—	—	—	—	—

1—10 i * isto kao na ljestvici 1.

U uvjerenju da će rudnik Pitomaču ospobiti za proizvodnju vlasti, sve do rujna 1943. godine drže na platnom spisku tri stotine radnika, iako je proizvodnja obustavljena još u ožujku 1943. godine. Sve je teže pribaviti rudare i pozivi ustaša: »hrvatski rudar je svjestan, da o njegovom radu i uspjesima u proizvodnji ovisi u najvećem dijelu sudbina našeg gospodarstva, a time i naša politička snaga« ne nailaze na nikakav odaziv, kao ni priznanje jamskih kopača za kvalificirane radnike praćeno znatnim povisnjima zarada.²¹

Ukoliko je neki rudnik i obnovio proizvodnju, partizani ubrzo prekidaju svaku aktivnost i odnose s rudnika eksploziv i onemogućavaju otpremu ugljena uništavanjem željezničkih skretnica ili putova.²² Tako su 26. siječnja 1943. godine u Carevdaru partizanske jedinice oštetile skretnice. Iz rudnika Rasinje 6. ožujka odnesen je eksploziv. Rudnik Babičanka u Pitomači oštećen je 17. ožujka 1943. godine te je time ovaj veliki rudnik prestao s proizvodnjom do oslobođenja. U noći 16/17. ožujka 1943. godine na željezničkoj stanici u Pitomači zapaljena su četiri vagona ugljena i uništena utovarna rampa. Iz Rasinje odnijet je ponovo eksploziv 21. travnja 1943. godine a 31. svibnja 1943. godine iz rudnika Zvonimir. Rad u Ja-

vorovcu obustavljen je u noći 3/4. svibnja 1943. godine.

U kolovozu 1943. godine komesar Druge operativne zone Marko Belinić i Vlado Matečić izdali su proglas kojim rudarima zabranjuju rad za neprijatelja, a u nizu mjesta partizani obrazlažu ovu svoju naredbu i drže rudarima govore.²³ Dolaze u Rasinju 6. i 29. kolovoza, te 6. rujna, u Ciglenu 11. kolovoza, u Carevdar 25. i 30. kolovoza, u Javorovac 27. rujna i 4. listopada 1943. te na rudnik Zvonimir 22. rujna, 18. i 21. prosinca 1943. godine. Zbog ponovnih dolazaka partizana čitav niz rudnika u drugoj polovini 1943, a osobito od rujna dalje, prestaje konačno s proizvodnjom.²⁴ Radom prestaje i pitomačko-črešnjevački rudnik, te nakon dolaska partizana 18/19. srpnja 1943. godine uprava rudnika preseljava u Bjelovar, odustavši od svake dalje obnove rada na rudniku.

Međutim, rudarske vlasti tzv. NDH nastojale su, svakako, održati u pogonu rudnik u Glogovcu. Budući da je radništvo ovog rudnika bilo većim dijelom kolonizirano i bez zemlje, ono je bilo ovisnije od rada u rudniku nego oni rudari koji su bili i seljaci. Stalnim upadima i ometanjem proizvodnje i otpreme, partizanske jedinice su postupno toliko oslabile financijsku snagu po-

dužeća, da je ono već u rujnu 1943. zatražilo jednogodišnju obustavu rada u svojim rudnicima Radoboju, na rudnim poljima St. Georg, Osredci, Rozalija i Vladimir u Glogovcu — Bregima, te na rudnom polju Ignaz u Javorovcu. Tako su partizani 7. srpnja 1943. zarobili prijevoznike ugljena u okolini Glogovca. Napad partizana na Mirnu 22. srpnja 1943. odbijen je angažiranjem nje-mačke vojske. Nakon toga Ministarstvo oružanih snaga osiguralo je rudnik pomoću 150 domobrana Treće satnije koturaške bojne i s nekoliko desetaka ustaša. Smatrajući da partizani neće tako brzo obnoviti napad, ustaška zaštita rudnika je povučena. Međutim, partizanske jedinice već 27. kolovoza 1943. upadaju u kancelarije rudnika i prekidaju telefonske veze. Prilikom upada 27. rujna 1943. partizani su iz novog okna, dubokog trideset metara izvadili crpke za vodu, te je okno počela preplavljivati voda. Ujedno je rudarima zabranjeno da rade za neprijatelja. Nabava novih crpki, nakon odlaska partizana, nije uspjela, jer su partizani zarobili dopremača. Domobrani su 3. listopada napustili rudnik, a već naredni dan partizani rudnik oslobađaju, pripremajući se i za prvo oslobođenje Koprivnice.²⁵

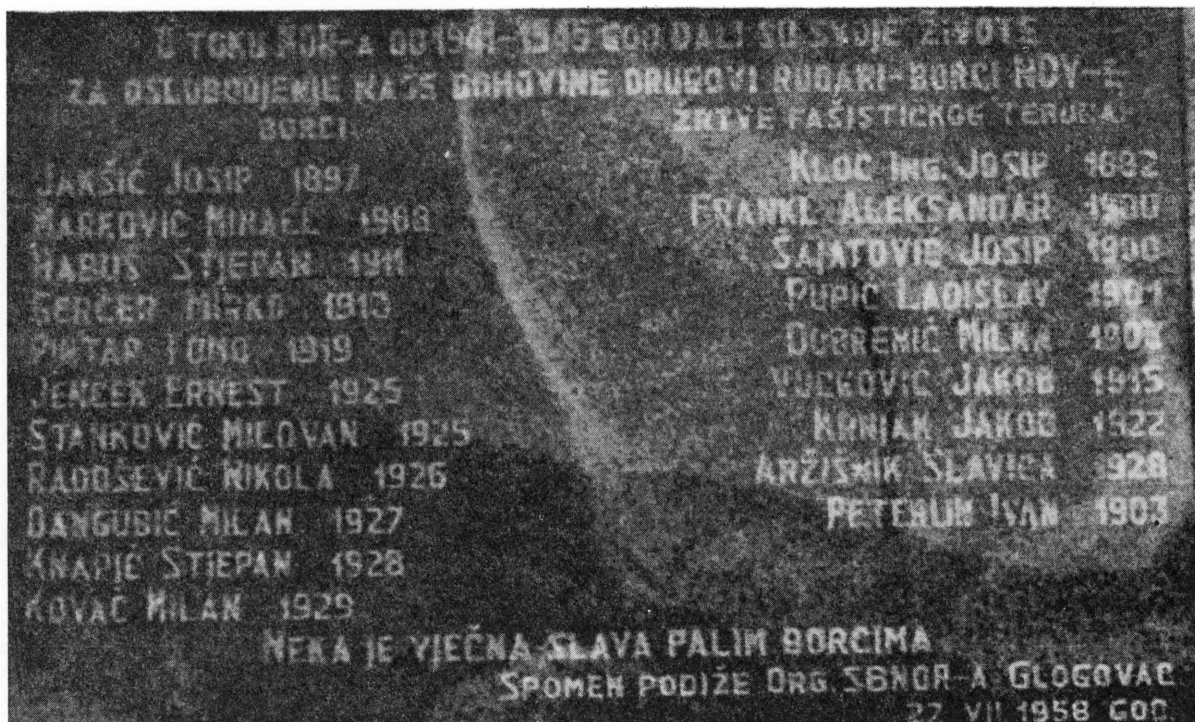
V.

Umrtvljenje privrednog života na teritoriju okupatora bilo je praćeno oživljavanjem privrednog života na oslobođenom teritoriju. Aktiviranje privrednih poduzeća, osobito pilana i mlinova bilo je ovisno o ugljenu, jer je drva bilo nedovoljno i nije imalo dovoljnu kaloričnu vrijednost. Zbog toga partizani nastoje osposobiti rudnike, a ugljen izvađen iz zemlje distribuirati najpotrebnijima. Iz jednog tajnog izvještaja Kotarske oblasti u Ludbregu znamo, da je već u rujnu 1943. ugljenokop u Rasinji radio za partizane, i da je radništvo sklopilo s partizanima ugovor u 12 točaka, u kojem su precizirani radni i proizvodni odnosi.²⁶

Nakon oslobođenja Koprivnice, 7. studenoga 1943. godine, trebalo je organizirati proizvodnju većeg opsega za potrebe vojske i naroda, a ugljen je bio potreban i za ogrjev. Pod nadzorom inž. Kontea — Goluba iz Novog Golubovca nastavljen je rad u Glogovcu, a izvađeni ugljen otpreman je u Koprivnicu,

Novigrad, Virje i čak u Đurđevac (jednu pošiljku ugljena dobio je Braunov mlin u Đurđevcu koji je, također, radio za partizane). Iz očuvanog izvještaja Ravnateljstva državnog rudnika Bjelovar, o radu rudnika u Glogovcu pod partizanima, znamo da je od studenoga 1943. do veljače 1944. izvađeno preko dvije tisuće tona lignita. Kako bi se pokrile režije, ugljen je prodavan. Do 20. prosinca 1943. tona ugljena stajala je 1300 kuna, a poslije 1600 kuna. Rudari su, također, plaćani u novcu. Do kraja studenoga kopači su primali nadnicu od 164 kune, a od tada 210. Zarada pomoćnog kopača bila je 147 (190), vozača 139 (180) a nadničara 130 (170). Činovnici, koji su ostali u rudniku, primali su plaće mjesečno. Inž. Josip Klotz imao je 34.461 kunu, računovođa Ludvig Fiedler 21.009, Ladislav Pupiće 19.416 kuna i Đuro Prkić 7.080 kuna. Zanimljivo je, da je Ravnateljstvo rudnika u Bjelovaru (pod ovo ravnateljstvo potpadali su svi preostali bilogorski rudnici) htjelo ovom partizanskom rudniku davati karbid, alat i eksploziv, pa čak i isplaćivati zarade radnicima s razloga »... da se tako rudnici čuvaju od propasti«. Tek 10. siječnja 1944. godine Ministarstvo šuma i ruda zabranilo je dalje davanje materijala i ostalog ovom rudniku, jer bi to značilo »suradnju s partizanima«. Međutim, u ministarstvu je sačuvana i druga verzija odgovora. U ovoj verziji izražava se mišljenje da je potrebna suradnja s rudarima, jer će ih »... opet trebati« i da radi toga ne treba biti krut prema davanjima rudara.²⁷ U partizanskom rudniku radilo je preko stotinu radnika, ali se broj postupno umanjivao, jer mnogi mlađi rudari pristupaju partizanima kao borci (uglavnom mineri).

Ponovnim zauzimanjem koprivničkog područja 9. veljače 1944. godine od »crne legije«, rudnik u Glogovcu prestaje s radom. Većina rudara se povlači zajedno s partizanima, a kako bi se onemogućio rad za neprijatelja, u rudniku su uništene crpke za vodu, zapaljena separacija ugljena, izvađene pružne tračnice iz jame i podijeljen narodu alat iz kovačnice i tesarnice.²⁸ Videći ovo stanje rudnika Ministarstvo oružanih snaga je 10. ožujka 1944. ukinulo rudarske skupine u Koprivnici, Ivancu i Glogovcu, a rudari koji se nisu povukli s partizanima, pozvani su u domobrane.²⁹

Spomen ploča palim borcima podignuta u Glogovcu 27. srpnja 1958. godine

VI.

Uništenjem velikih rudnika ugljena u Bosni, ili njihovim oslobađanjem, kao i zbog sve slabijih prometnih veza s Trećim Reichom, odakle se povremeno dobivao ugljen, čitava preostala proizvodnja tzv. NDH postala je ovisna o ugljenu iz nizinskih ugljenokopa sjeverne Hrvatske. Usprkos velikog rizika i izvanredno velikih ulaganja, ustaška se vlada odlučila na ponovno stavljanje u pogon nekih rudnika na bilogorskom području. Zbog te namjere održan je 5. travnja 1944. godine u Ministarstvu šuma i ruda — u glavnom ravnateljstvu za rudarstvo sastanak — kojem je prisustvovao inž. Milivoj Buconjić iz ravnateljstva u Bjelovaru, prometni upravitelj iz Glogovca inž. Josip Klotz i inž. Riesen iz pitomačko-črešnjevačkih ugljenokopa. Na sastanku su utvrđena oštećenja pojedinih rudnika i zaključeno je da se neki rudnici aktiviraju pod svaku cijenu.³⁰

Ovaj zaključak nije bilo lako provesti u život. Rudari odbijaju da rade u rudnicima, jer su partizani zaprijetili da će rad za neprijatelja kažnjavati smrću. Do lipnja 1944. nije uspjelo aktivirati niti jedan rudnik na ovom području, izuzev rudnika Zvonimir kod Majurca, iz kojeg je od svibnja do prosinca 1944. godine neprijatelj, uz pomoć 21 rudara, uspio izvaditi 777 tona ugljena. U Glogovcu se do travnja 1944. nije ništa pokrenulo. Tada je uposleno 26 rudara i 14 nekvalificiranih radnika koji su novim kopom jedne slabe površinske žile izvadili oko 10 tona lignita. Nešto se radilo i na Kameniku kod Sokolovca, gdje od srpnja do prosinca 1944. radi četrdeset rudara čija je produkcija nepoznata. Očuvane statistike iskazuju samo broj zaposlenih. Proizvodnje ili nije bilo, ili je kao službena tajna neregistrirana kod Rudarskog glavarstva. U svakom slučaju ova proizvodnja nije bila korisna, već praćena velikom fluktacijom rudara. Situa-

Partizani objašnjavaju ciljeve NOB seljacima u jednom bilogorskom selu

cija nije poboljšana ni nakon 150 posto povišice rudarskih zarada. Ugljena nije bilo, pa su se u okolini ustaških uporišta sve češće sjekle rijetke i dragocjene šume, čime je narodnom gospodarstvu pričinjena nepopravljiva šteta.³¹

Ustaška vlast je zimu 1944/45. dočekala potpuno neopskrbljena ugljenom. Okružnica Glavnog stožerskog ureda ministarstva oružanih snaga br. taj. 8380 od 3. studenoga 1944. godine, da lignitske ugljenokope Zagorja i Podravine valja aktivirati, a rudarima dati 0 karte za opskrbu i oprost od vojne službe, nije naišla na veću primjenu.³² Gotovo svi ugljenokopi nalazili su se na oslo-

bođenom teritoriju i pripremali su se za rad tek nakon oslobođenja zemlje. Naredba mjesnog ustaškog zapovjedništva u Koprivnici, od 2. listopada 1944. godine, da rudarska uprava Petrovdol kod Glogovca ima za potrebe bolnice u Koprivnici doznačivati od 3. listopada svaki dan bar 15 tona ugljena i »... da se svaki neposluh od strane radnika i rudnika ima smatrati sabotажom« izvršavana je s najvećim naporom i uz vojno osiguranje. Radovima u rudniku rukovode jamski poslovođa Kučić i računovođa Fiedler, pa rudnik bez inženjera i nema veće značenje, a ugljen se više skuplja nego kopa. Njegova je kvaliteta posve nezadovoljavajuća.³³

VII.

Početkom 1945. godine pitanje ugljena valja ubrojiti u osnovne privredne probleme ustaške države. Lokomotive se lože više drvetom nego ugljenom, i često zbog nestašice goriva zastaju na otvorenoj pruzi. Radi ugljena bila je početkom 1945. planirana čak i vojna akcija u tuzlanski bazen.³⁴ Zbog pomanjkanja goriva u stanovima u gradovima se više uopće ne loži. Poput obruča, oslobođeni teritorij — na kojem se nalaze ugljenici i šume — okružuje ustaška uporišta, u kojem se stanovništvo smrzava, a industrijska proizvodnja zamire i bez bombardiranja. Nakon višemjesečnog zastoja, u veljači 1945. godine, ustaše su uspjeli iz Glogovca izvući ponovo 310 tona ugljena i u ožujku 1945. 219 tona, ali to je bila samo kap u moru s obzirom na potrebe.³⁵

VIII.

Bitka za ugljen sastavni je dio NOB-a. Ova je borba započeta u jesen 1942. i bila je završena već krajem 1943. godine. Onemogućivši da dođe do ugljena, partizani su nanosili teške udarce privrednom potencijalu neprijatelja i bez uništavanja tvornica. Nije više bilo potrebno odvažati iz mlinova remenje i zakopavati ga u bunkere u šumama. Bez ugljena i bez sirovina tvornice su stale, a ustaše su sve više oskudijevale, opskrbljujući se isključivo pljačkom, već od 1944. godine. Mislim da sam ovim radom prikazala borbu za rudnike u Donjoj Podravini tokom Drugog svjetskog rata, i na taj način zaočručila prikaz o radu bilogorskih rudnika u vrijeme kapitalizma. Napor koji su uložili partizani u oslobođenje rudnika bio je ogroman, i mislim da zavrijeđuje da bude otet od zaborava i zabilježen za budućnost. Nakon bombardiranja rafinerija u Sisku i Slavonskom Brodu 1944. godine, neprijatelj je ovisio o ugljenu. Međutim, borba za rudnike bila je završena davno prije 1945. pa su tvornice u uporištima stale, baš kao i lokomotive koje su ranije izvlačile prirodna bogatstva naše zemlje u Treći Reich. Glavna energija 1945. bila je drvo, pa je neprijatelj sjekao naše šume u blizini gradova i prometnica ne bi li tako nadoknadio manjak na

ugljenu i benzinu. Benzin i ugljen postali su 1944. i 1945. za neprijatelja neobično dragocjeni i rijetki, te je i na tom polju izgubio bitku i prije negoli je izgubio rat.

Bilješke

- 1) Vidi poblize: **M. Kolar Dimitrijević**, Rudnici ugljena u Glogovcu do 1941. godine, **Podravski zbornik 1977.** 30—38. i **Prijeratno podravsko rudarstvo, Podravski zbornik 1978.** 49—59.
- 2) Uredbom o prinudnoj upravi rudarsko-topioničkih poduzeća (Službene novine, 5. VII 1940.), Banovina je onemogućila proizvodnju zatvaranje rudnika (Hrvatska pravda, 2. XII 1940., Radničke novine, Beograd, 4. X 1940.). Osim toga Hrvatski radnički savez, kao režimski sindikat Banovine Hrvatske, sklopio je sa Savezom rudarskih i metalurških poduzeća jedinstveni kolektivni ugovor, koji se počeo primjenjivati tek 1. XII 1940. Zbog odugovlačenja sklapanja ovog kolektivnog ugovora izbio je u Bregima još 12. VII 1940. štrajk (Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Radnička komora (dalje: RK), 588/3-7568/19. VII 1940, 595/3-10377/5. X 40). Ovim uredbama položaj radništva nije se znatnije poboljšao, jer su realne nadnice opadale zbog silnog poskupljenja troškova života. Ban je u listopadu 1940. utvrdio nove skuparinske dodatke na nadnice, ali Imovna općina đurđevačka nije ih htjela isplaćivati, jer da nije član Saveza rudarskih poduzeća (RK, 600/4-12614/29. XI 1940. i 628/1-1942/21. II 41).
- 3) Pupić je na koprivničkom sajmu kao vanjski mesar smio kupovati tek poslije 11 sati, a onda više nije bilo stoke na prodaju. Na selu je kupnja bila zabranjena. (Molbu su podržale obje uprave u Glogovcu. RK, 645/3-7173/1941. One su ujedno morale garantirati da neće biti spekulacije s hranom). Vidi i RK, 644/4-6971/VII 1941.
- 4) **Z. Malić**, Naši rudari, Hrvatski radnik, 3. VII 1941.; RK, 654/3-10129/16. IX 1941. Imovna općina nije od početka 1941. isplaćivala mirovine nalazeći se u velikom dugu; Arhiv Hrvatske, Rudarsko glavarstvo (dalje: RG), 90 — nadnice rudara u Glogovcu kretale su se između 15 i 50 dinara.
- 5) RK, 651/2-8994/25. VIII 1941.
- 6) Isto.
- 7) RG, 90-2182/30. VIII 1941. i taj. 39-H/3. X 1941.
- 8) Hrvatski radnik, 20. XI 1941., str. 6 i 11.
- 9) Arhiv Hrvatske, dionička društva, kut. 24 — 207, pitačko-črešnjevački ugljenici. Odluka Drž. ureda za ponovu I 298/5-22. XI 1941. i odluka Drž. gospodarstvenog povjerenstva 218/22. IV 1942. Ovu je odluku potvrdila Drž. riznica br. 66992/15. IX 1942. Drugom konfiskacijom država je preuzela dionice Aleksandra Josifovića, Aleksandra i Adolfa Mintha i Velimira Dimitrijevića. Svaka dionica imala je vrijednost od pet tisuća dinara. Iz zapisnika glavne skupštine 18. XI 1943. vidi se da je povjerenik od 8. V — 8. VIII 1941. bio Vilko Husinec, te da Riesen tu ulogu obavlja od 26. X 1942.
- 10) RG, 201 — statistika.
- 11) Galinec je 7. V 1941. prestao biti predsjednik Radničke komore, ali je i dalje ostao njen službenik i ekspert zadužen za rudarstvo. RK, 588/3-7568/19. VII 1940. i 628/1-1942/21. II 41. — spor zbog praznovanja rudarskog praznika sv. Barbare. Hrvatski radnik, 19. III 1942.
- 12) RG, Tajni urudžbeni zapisnik 79/13. VI 1942 — odluka 7634-III.-16. VI 1942.
- 13) Ministarstvu šuma i ruda podnesena je ovakva prijava za rudnike Sokolovac, Lepavina i Donjara (RG, urudž. zapisnik 105/12. VIII 1942). Radi mnogobrojnih bolovanja provedeni su u Glogovcu izvidi protiv rudarskog liječnika dr. Ive Vedriša (RG, tajni urudž. zapisnik, 132, 151 i 160 od 1942). Kako bi se spriječile malverzacije na malim rudnicima između Koprivnice i Križevaca imenovan je Josip Poštić za zajedničkog povjerenika 20. V 1942. On je imao nadzor nad Donjarom Josipa Pavičića, Carevdar koji drži u zakupu V. Lemer, rudnik Lemeš Josipa Plivelića, Zvonimir Zvonimira Plivelića, Glogovnicu Franje Cvetkovića i Tome Kralja, Rasinju B. Mikuličića, Lepavinu Steve Manojlovića, itd. (RK, 697/2-1736/28. II 42, 708/2-4307/23. V 42, 710/4-4972/12. VI 42, 713/3-5680/2. VII 42. i 715/3-6218/18. VII 42.
- 14) RK, 711/4-5203/1942.
- 15) RK, 716/1-6301/21. VII 42 — hr. 3056 dopis Galinca.

- 16) RK, 720/2-7545/4. IX 1942.
- 17) Hrvatski radnik, 10. XII 42.
- 18) RG, Tajni urudžbeni zapisnik.
- 19) RG, Tajni urudžbeni zapisnik, 128/19. X 42. i 134/29. X 42, te fasc. 3-7287/42 i 7520/42 i fasc. 141, statistika.; Arhiv Hrvatske, Ministarstvo šuma i ruda, Odjel za rudarstvo i kovinarstvo (dalje: ORK), 54-1710/42 — 1739/19. X 42; Arhiv Hrvatske, Ministarstvo narodnog gospodarstva, Glavno ravnateljstvo za rudarstvo (dalje: MNG, GRR), 14-2048/42, 45-531/43 i 61 — taj. 1/43; Arhiv Hrvatske, Ministarstvo šuma i ruda, Glavno ravnateljstvo za rudarstvo (dalje: MSR, GRR), 28-16125/44.
- 20) Početkom 1943. na ovom području djeluju moslavački, bilogorski i kalnički odred i vlast ustaša je nesigurna (Arhiv Hrvatske, Veliki župan župe Zagorje (dalje: VZZZ), 2201 taj. 404/29. I 43; MNG, GRR, 61 taj. 1/43. i MSR, GRR, 28-16125/28. VIII 43).
- 21) RG, tajni urudž. zapisnik 32/1. III 43; Rudari, Hrvatski radnik, 11. III 43.
- 22) RG, f. 3 — izvještaj inž. Zambellija 23. VIII 43; MNG, GRR, 56 taj. 629/43; MSR, GRR, 28-16125/44; RG, taj. urudžbeni zapisnik 48/22. III 43, 50/26. III 43, 51/26. III 43, fasc. 10-3019/7. VI 43.
- 23) RG, 141 — proglas od 4. VIII 43.
- 24) MNG, GRR, 56 zaj. 993/4. V 43; RG, 44-4245/18. VIII 43. i 4377/25. VIII 43. i 48-4560/14. IX 43. i 4909/8. X 43; VZZZ, 2203 taj. 1812/13. IX 1943.
- 25) RG, 43-2280/13. VIII 43, 44-4381/21. VIII 43. i 4381. Napad 27. VII izvršio je komandir Đura Kopas. Isto 51 taj. 101/18. VII 43. i inv. I, 71/278 — očevidnici napada na rudnike Rudarskog glavarstva u Zagrebu. Isto, 48-4909/8. X 43. obustava rada Mirne; MSR, GRR, 28-16125/23. VIII 43; MNG, GRR, 65 taj. 1604/17. VIII 43. i 1630/30. VIII 43. i 1841/29. IX 43.
- 26) VZZZ, 2203 taj. 1863/19. IX 1943.
- 27) MSR, GRR, 59 — 16/23. XII 1943. i taj. 447/25. IV 1944; RG, 132 i 142 — statistike.
- 28) RG, 52 taj. 15/14. III 44. i 59 taj. 355/14. III 44.
- 29) MSR, GRR, 60 taj. 411/13. IV 1944. — odluka Minořsa 1593 R I od 10. III 44.
- 30) MSR, GRR, 63 taj. 649/1944 — popis poduzeća za koja još postoji zanimanje za obnovu i 50 taj. 355/14. III 44.
- 31) RG, 132 — statistika; MSR, GRR, 155/14331 i 16854/25. IX 44. — izvještaj Ravnateljstva direkcija rudnika Bjelovar.
- 32) RG, tj. urudžbeni zap. 17/6. XII 44. i 60/12. XII 44.
- 33) MSR, GRR, 63 taj. 112/3. I 45.
- 34) MNG, GRR, 63 taj. 80/1. II 45.
- 35) RG, 132 — statistika proizvodnje ugljena 1945. godine. U rudniku radi pod prisilom oko 30 rudara.